

Het 'Huis Loenersloot'

NG20: Archeologische begeleiding aan de Nieuwegracht 20 in Utrecht

Basisrapportage Archeologie 61

Het 'Huis Loenersloot'

NG20: Archeologische begeleiding aan de Nieuwegracht 20 in Utrecht

C.M.W. den Hartog

Met bijdragen van:

M. van Dinter

H.F.G. Hundertmark

maart 2012

Administratieve gegevens van het project

Projectcode en -naam:

NG20, Nieuwegracht 20

Locatie:

Het 'Huis Loenersloot' nabij St. Paulusbrug en Herenstraat
aan de Nieuwegracht 20 (Utrecht)

Ciscode:

43772

Centrumcoördinaat:

136455 / 456450

Opdrachtgever:

Dhr. Th. van Stuijvenberg
Nieuwegracht 20
3512 LR Utrecht

Uitvoerder:

Afdeling Erfgoed gemeente Utrecht

Dagelijks leiding opgraving:

C.M.W. den Hartog

Coördinator vanuit de gemeente:

A.M. Bakker

Uitvoering veldwerk:

28-9-2010 t/m 6-10-2010

Beheer en plaats van de documentatie:

Afdeling Erfgoed gemeente Utrecht
Zwaansteeg 11
3511 VG Utrecht
telefoon 030 286 3990

ISBN:

978-90-73448-56-8

Inhoudsopgave

Samenvatting	7
1 Inleiding	9
2 Vraagstelling	11
3 Werkzaamheden	13
4 Resultaten van het onderzoek	15
4.1 Sporen en structuren	15
4.2 Vondstmateriaal	17
4.3 Fysisch-geografische resultaten (<i>M. van Dinter</i>)	18
4.4 Bouwhistorische resultaten (<i>H.F.G. Hundertmark</i>)	22
5 Conclusies	27
Noten	29
Literatuur	31
Eerdere uitgaven	33
Colofon	36

Samenvatting

De aanleg van een kelder in het historische pand Loenersloot aan de Nieuwegracht 20 in Utrecht bood een unieke kans om meer inzicht te krijgen in de bewoningsgeschiedenis van het voormalige gebied Oudelle dat zich in de zuidoostelijk deel van de middeleeuwse stad bevond. Als één van de weinige panden aan de Nieuwegracht was dit pand namelijk nog niet onderkelderd. Verondersteld kon worden dat de bodem ter plaatse sinds de vroege zestiende eeuw niet meer was verstoord en archeologische sporen sinds de vroegste bewoning nog intact zouden kunnen zijn. Daarom werd besloten de werkzaamheden archeologisch te begeleiden.

In de eerste plaats kon met het onderzoek een onverstoord deel van de stad in het voormalige gebied Oudelle in kaart worden gebracht. Uit historische onderzoek is bekend dat dit deel van de stad relatief laat bewoond is geraakt. Archeologisch onderzoek zou de datering van de aanvang van deze middeleeuwse bewoning mogelijk aan kunnen scherpen, en mogelijk ook eerder gebruik aan kunnen tonen.

In de tweede plaats kon het onderzoek meer inzicht geven in de bouwgeschiedenis van het 'Huis Loenersloot'. Hierover waren al historische en bouwhistorische gegevens bekend, en deze zouden nu kunnen worden aangevuld met archeologische gegevens, die meer inzicht in de oorspronkelijke indeling van het pand en de fasering van de bouw zouden kunnen geven. Bovendien werd verondersteld dat het huis oudere voorgangers zou kunnen hebben gehad. Uit het historisch onderzoek bleek namelijk dat de locatie voor het 'Huis Loenersloot' oorspronkelijk uit twee percelen bestond, die in de vijftiende eeuw allebei bewoond waren. Het zuidelijke perceel was mogelijk al in de veertiende eeuw bewoond.

In de derde plaats bood het onderzoek de gelegenheid de rivierloop van de Oude Rijn nader te onderzoeken. De ligging van deze rivierloop was in dit deel van de stad namelijk niet exact bekend.

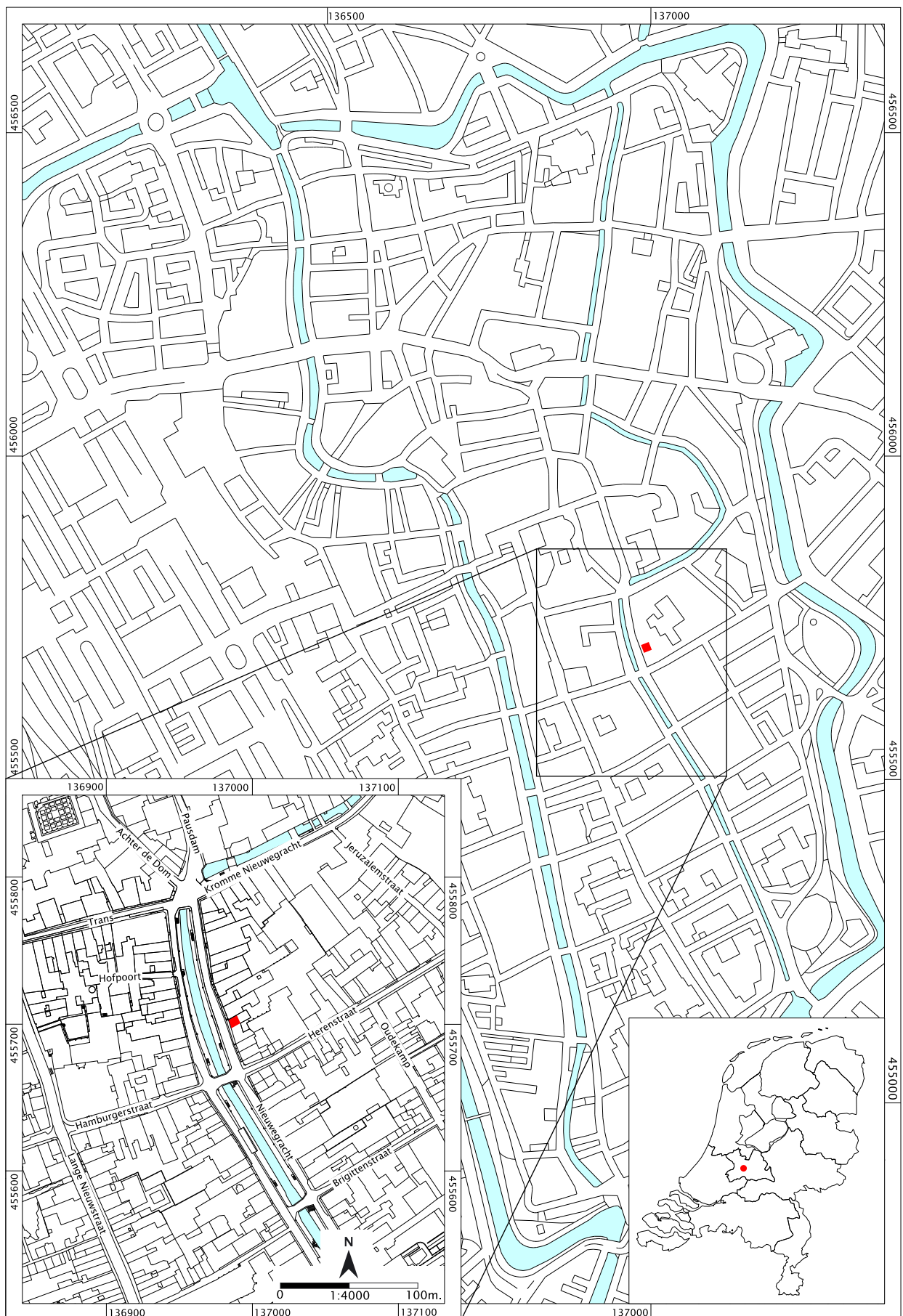
Tot slot werd gezien de ligging van de onderzoekslocatie, namelijk vlak bij het Romeinse *castellum* op het Domplein en vlak bij de locatie Paushuizen waar recentelijk ook Romeinse resten werden aangetroffen, niet uitgesloten dat zich hier eveneens sporen uit die periode bevonden.

Tijdens de archeologische begeleiding werd inderdaad een onverstoord deel van de middeleeuwse stad aangetroffen. De diverse ophogingslagen en sporen in het profiel tonen aan dat het perceel in theorie al vanaf de tiende eeuw, maar in ieder geval vóór de dertiende eeuw

in gebruik is genomen. Er lijkt sprake te zijn van minstens twee fasen van gebruik en/of bewoning voorafgaand aan de bouw van het 'Huis Loenersloot'. De eerste fase van bewoning daterend van vóór 1200 bestaat mogelijk uit een houten huis dat in een brand lijkt te zijn opgegaan, gezien de sporen van grote hoeveelheden verbrande leem in een vermoedelijke paalkuil en in de laag die deze overdekt. De tweede fase van bewoning zou kunnen bestaan uit een deels houten - deels bakstenen huis, daterend van na 1200.

Uit de in zicht gekomen (resten van) funderingen kon worden afgeleid hoe de oorspronkelijke indeling van dit deel van het 'Huis Loenersloot' is geweest. Bovendien kon een fasering in de bouw worden vastgesteld. De resten van de funderingen die tijdens het archeologisch onderzoek werden aangetroffen, vormen een aanwijzing voor een inpandige gang met portaal. Bij de bouwhistorische opname kon de fasering van de bouw van de twee werfkelders worden vastgesteld, werden aanwijzingen voor een mogelijke stenen voorganger van het 'Huis Loenersloot' op het zuidelijk gelegen perceel aangetroffen en werd de fasering van de bouw van het huidige pand en de aanwezigheid van een spiltrap die toegang gaf tot de eerste verdieping vastgesteld.

Uit het profiel en een boring kan worden afgeleid dat de oever van de Oude Rijn aanwezig is en zich veel meer naar het westen bevindt dan werd aangenomen.

Afb. 1.1 De onderzoekslocatie NG20 op gemeentelijk en lokaal niveau.

1 Inleiding

Van 28 september tot en met 6 oktober 2010 heeft archeologische begeleiding van werkzaamheden plaatsgevonden in het 'Huis Loenersloot', Nieuwegracht 20, Utrecht (Afb. 1.1). Het onderzoek is uitgevoerd door archeologen van Afdeling Erfgoed van de gemeente Utrecht in opdracht van dhr. T. Stuijvenberg, Nieuwegracht 20. Op 28 februari 2011 vond tevens een bouwhistorische opname plaats, uitgevoerd door H. Hundertmark, bouwhistoricus van Afdeling Erfgoed gemeente Utrecht.

Het perceel is bebouwd en in gebruik als woonhuis. Het pand heeft van oudsher een werfkelder, maar was tot voor kort als een van de weinige panden aan de Nieuwegracht zelf niet onderkelderd. In het najaar van 2010 werd gestart met de aanleg van de kelder, waarbij tot een diepte van circa 3,5 m onder het begane grond niveau ontgraven zou worden. De totale oppervlakte van de ontgraving zou circa 85 m² bedragen. Vanwege het feit dat de ingreep plaats zou vinden binnen een bestaand pand, was het uitvoeren van archeologisch onderzoek voorafgaand aan het uitgraven van de kelder logistiek en technisch lastig uitvoerbaar. Daarom is gekozen voor een archeologische begeleiding van de bouwwerkzaamheden en is een oppervlakte van circa 40 m² onderzocht.

De onderzoekslocatie bevindt zich binnen de middeleeuwse stad Utrecht in het gebied dat vanaf het midden van de twaalfde eeuw als 'Oudelle' of *Vetus Vallis* (de oude vallei) bekend stond. Dit is het voormalige stroomgebied van de Oude Rijn ter hoogte van de Nieuwegracht. Na 1122 is de rivier hier grotendeels verland op een deel van de Kromme Nieuwegracht na.¹

De Nieuwegracht zelf werd tussen 1390 en 1393 door de stad aangelegd met financiële hulp van diverse kapittels en de Paulusabdij, waarschijnlijk met het doel het oosten van de stad te ontsluiten en voor afwatering te zorgen. Daarna kon ook nieuwe bebouwing plaatsvinden. Een en ander werd aangekleed met bruggen, straten en eventueel een verhard pad.² De Nieuwegracht heeft net als de Oudegracht over vrijwel de hele lengte werven en werfkelders.

Het huidige pand Nieuwegracht 20 is onderdeel van het voormalige 'Huis Loenersloot' dat bestaat uit een diep en hoog pand en een dwars geplaatst ondiep pand (Afb. 1.2). Het hoge en diepe pand vormt de locatie van het onderhavige onderzoek. Dit hoofdgebouw werd in of kort na 1517 gebouwd door Berend uten Eng, raadsheer van de bischop, en zijn vrouw J(oh)anna van Overdevecht en werd

ongeveer drie jaar later uitgebreid met de lagere vleugel. De bouwlocatie van het 'Huis Loenersloot' bestond oorspronkelijk uit twee percelen, die in de veertiende eeuw al in één hand waren. Het lijkt erop dat toen op het zuidelijke perceel een huis stond. In de vijftiende eeuw wordt op het noordelijke perceel een huis vermeld. Vermoed werd dat de achtergevel van het huidige noordelijke pand, de voorgevel van de voorganger zou kunnen zijn geweest. In de vijftiende eeuw zijn in ieder geval beide percelen bebouwd.³

Het doel van de archeologische begeleiding is tweeledig. Ten eerste richt het zich op het aantonen van de aanwezigheid en de aard van eventuele archeologische resten. Ten tweede richt het zich op het documenteren van deze eventueel aanwezige archeologische sporen en het verzamelen van aanwezig vondstmateriaal tijdens de verstoring als gevolg van de werkzaamheden. De bouwhistorische opname had tot doel om een beter inzicht te krijgen in de bouwgeschiedenis van dit deel van het 'Huis Loenersloot'.

De coördinatie vanuit de gemeente was in handen van Annette Bakker. Het veldteam bestond uit Caroline den Hartog (projectleider) en Michel Hendriksen. De fysische geografische gegevens zijn bestudeerd en beschreven door Marieke van Dinter (ADC Archeoprojecten). De bouwhistorische sporen zijn bestudeerd en gedocumenteerd door Hein Hundertmark. De technische uitwerking van de velddocumentatie en het geborgen vondstmateriaal is uitgevoerd door Eric van Wieren. Uitwerking en verslaglegging van het onderzoek was in handen van Caroline den Hartog. Het aardewerk, de metalen voorwerpen en het bouw materiaal zijn gedetermineerd door Michel Hendriksen. Het digitaliseerwerk werd uitgevoerd door Eric van Wieren. Allen zijn werkzaam bij Afdeling Erfgoed van de gemeente Utrecht.

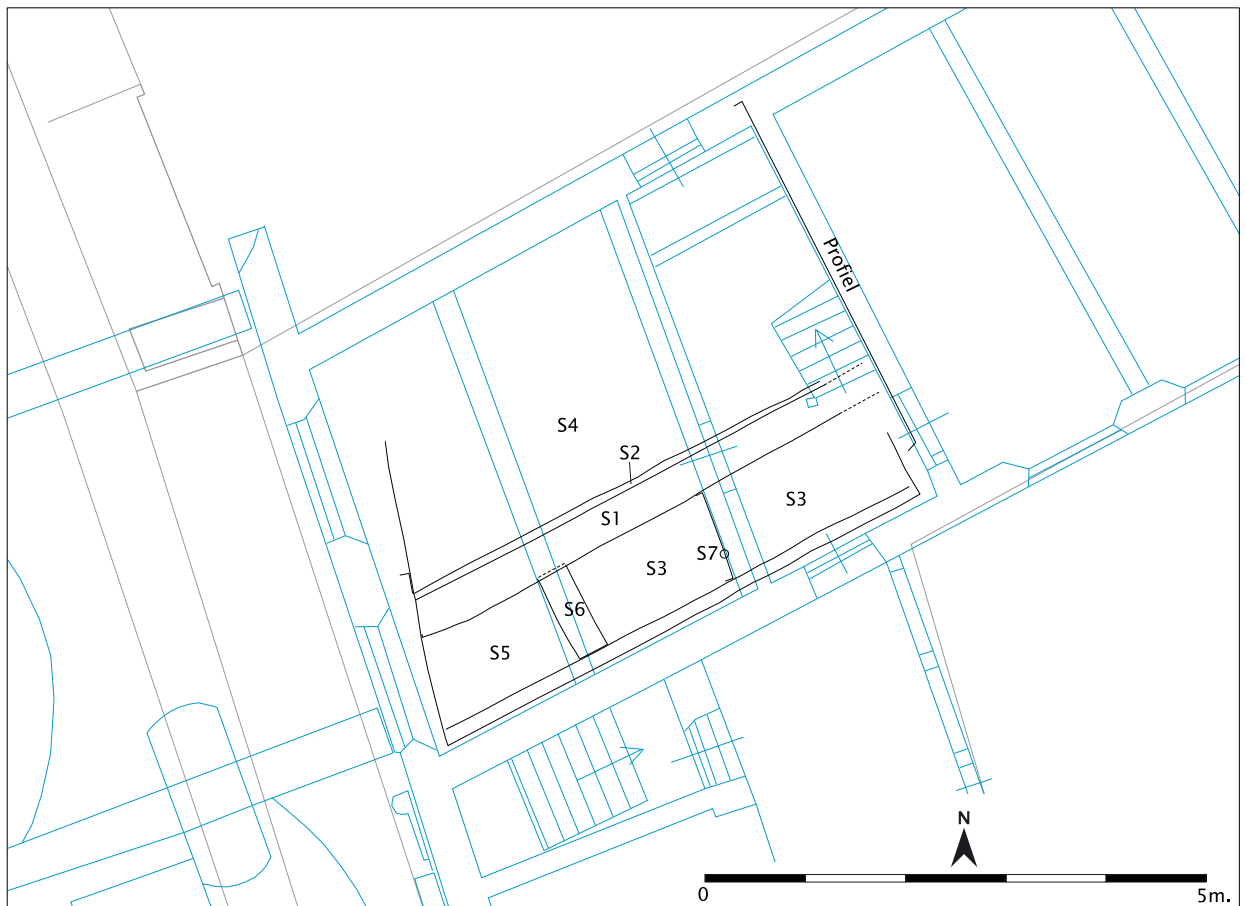

Afb. 1.2 Nieuwegegracht 20. Plattegrond van de begane grond met daarvoor de kelders met tongewelven (naar B.H.J.N. Kooij, RDMZ 1989), met in rood de allesporenkaart van de archeologische begeleiding.

2 Vraagstelling

Voorafgaand aan de archeologische begeleiding zijn de volgende onderzoeksvragen geformuleerd:

- Wat is de aard, omvang en datering van de aangetroffen archeologische resten?
- Is er sprake van een te onderscheiden fasering en/of stratigrafie?
- Wat is de relatie van deze resten met het bestaande gebouw?
- Is er sprake van een houtbouw of steenbouw voorganger van het huis?
- Zijn er (oever)afzettingen van de oude Rijn in de bodem aanwezig?
- Is er sprake van bewoningssporen uit de Romeinse tijd?

Afb. 3.1 Allesporenkaart, geprojecteerd op het kadaster (grijs) en de bouwhistorische plattegrond (blauw).

Afb. 3.2 Het noord-zuidprofiel vanuit het zuidwesten gezien.

3 Werkzaamheden

De ontgraving ten behoeve van de aanleg van de kelder werd vóór aanvang van de werkzaamheden opgedeeld in twee fasen: de eerste fase betrof het uitgraven van het voorste deel van het huis aan de straatzijde, de tweede fase het deel dat zich onder het trappenhuis bevond, waar de vloer van de begane grond intact zou worden gelaten. In totaal zou circa 85 m² ontgraven worden. Er werden een minigraver en twee loopbanden gebruikt om de afgegraven grond naar de straatzijde af te voeren. Voor de aanvang van de werkzaamheden werd afgesproken de grond zover af te graven dat een leesbaar vlak kon worden aangelegd. De aanwezigheid van de graafmachine en loopbanden in een relatief kleine ruimte en een relatief kleine container voor de afvoer van de stort zorgde echter voor beperkingen.

Bij de aanleg van het eerste vlak werd muurwerk aangetroffen (vlakhoogte: circa 3,70 m+NAP). Dit werd vrij gelegd, gefotografeerd en getekend (schaal 1:20). Het ging om een oost-west georiënteerde fundering (spoor 1) circa 0,95 m ten noorden van de zuidelijke zijgevel (Afb. 3.1). De fundering leek in eerste instantie onder de westgevel door te lopen en aan te sluiten op de zuidelijke muur van de noordelijke werfkelder. Besloten werd ten noorden van de fundering verder te verdiepen tot een nieuw vlak kon worden aangelegd, of in ieder geval een halve meter was verdiept, want er leek van één ophogingslaag sprake te zijn. Het beeld veranderde inderdaad niet, maar de onderkant van de fundering (spoor 1) was wel in zicht gekomen. Vervolgens werd besloten ten zuiden van deze fundering te verdiepen. Al gauw kwamen in de zuidwesthoek fragmenten van tegeltjes en mortelresten te voorschijn. Daarna werd een fundering (spoor 6) aangetroffen, die tussen de oost-west georiënteerde fundering en zuidelijke zijgevel geplaatst bleek te zijn. Na het documenteren van de sporen werd het muurwerk verwijderd en de kloostermoppen verzameld om te kunnen worden hergebruikt in het pand.

Vervolgens werd circa 50 cm verdiept, waarbij zich geen nieuwe sporen of grondlagen aandienden. Ook het vondstmateriaal bleef uit één en dezelfde periode dateren. Duidelijk was dat er van één ophogingspakket sprake was. Daarom werd besloten om nogmaals te verdiepen. Weer veranderde het beeld niet. Uiteindelijk leek zich een oudere laag aan te dienen, die dezelfde dag niet meer kon worden bereikt. De resterende bovenliggende laag moest eerst in zijn geheel worden verwijderd en de container was inmiddels vol. Verder werden de problemen vergroot

door feit dat de minigraver nog maar één dag beschikbaar zou zijn. Besloten werd over te gaan tot het zetten van een noord-zuid profiel ten westen van het huidige trappenhuis (Afb. 3.2). Het profiel werd gedocumenteerd (schaal 1:20) waarna vondsten werden verzameld uit de verschillende sporen en lagen.

Bij het zetten van het profiel bleek al snel dat verder verdiepen naar een volgend niveau niet mogelijk was. Duidelijk was dat dan onder funderingsniveau gewerkt zou moeten worden, wat de constructie van het pand in gevaar zou brengen. Dit betekende dat eerst de funderingen gestabiliseerd moesten worden om verder te kunnen gaan met de aanleg van de kelder, waardoor archeologisch onderzoek niet meer mogelijk was.

In het profiel werden sporen gezien die evenmin verder konden worden onderzocht, omdat deze zich onder het trappenhuis bevonden, dat gehandhaafd zou blijven. Het resterende blok grond onder het trappenhuis werd met de hand verwijderd, waarbij in de noordelijke gevel een spaarboog tevoorschijn kwam. Na melding van deze vondst werd besloten over te gaan tot een bouwhistorische waarneming, wanneer alle grond verwijderd zou zijn en de funderingen gestabiliseerd waren. Dit moment diende zich eind februari 2011 aan, waarbij de werfkelders, funderingen en bouwsporen ingemeten en gedocumenteerd zijn.

Afb. 4.1 De fundering (spoor 1) in het vlak, vanuit het oosten gezien.

Afb. 4.2 De fundering (spoor 1) en de westelijke gevel (detail), vanuit het noorden gezien.

4 Resultaten van het onderzoek

4.1 Sporen en structuren

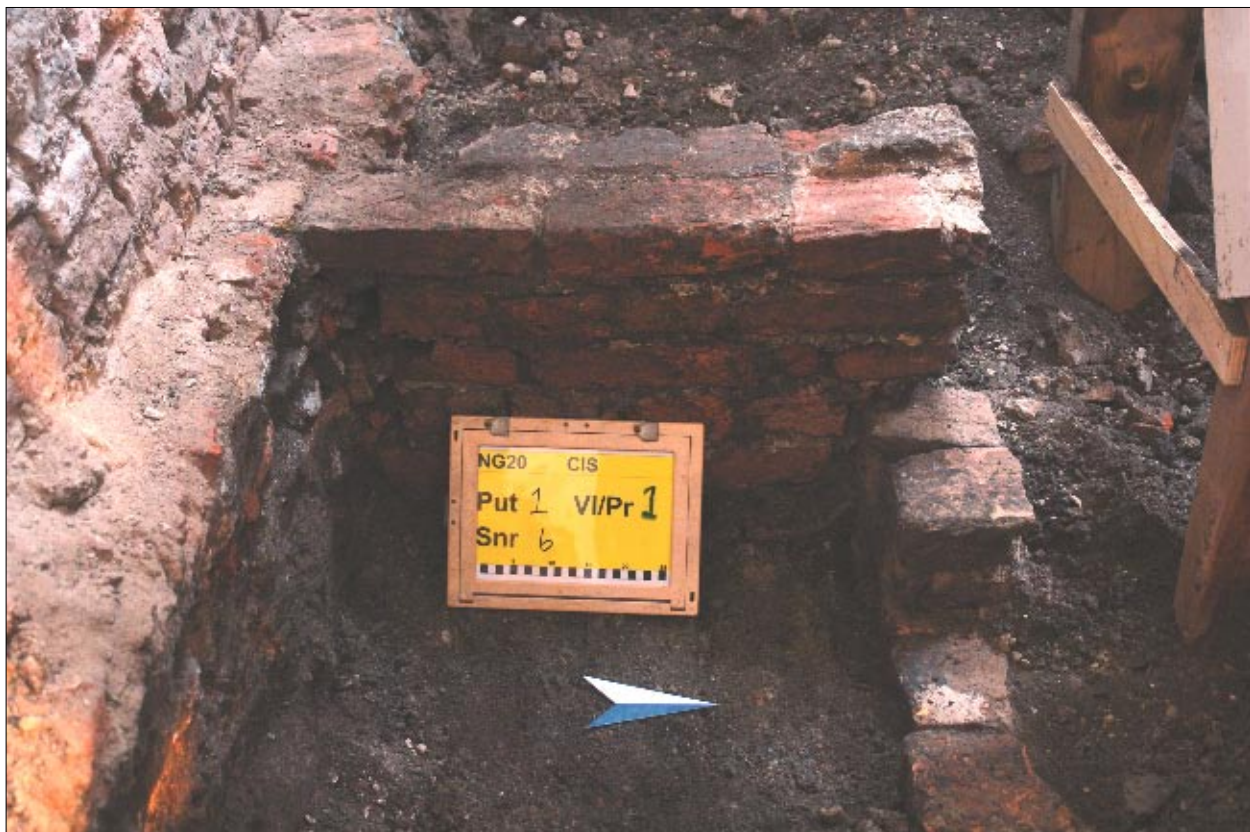
Het vlak

In het vlak zijn slechts twee funderingen in een ophogingslaag aangetroffen (Afb. 4.1).⁴ Het gaat om een oost-west georiënteerde fundering (spoor 1) en een noord-zuid georiënteerde fundering (spoor 6).

De oost-west georiënteerde fundering (spoor 1) werd over een lengte van minimaal 4,80 m waargenomen. Hij is koud tegen de fundering van de westelijke gevel geplaatst (Afb. 4.2). Vastgesteld kon worden dat de bovenste drie lagen gemetseld zijn en er zijn mortelsporen op de bovenkant waargenomen, wat veronderstelt dat minstens één laag ontbreekt. De overige zeven onderliggende lagen zijn gestapeld. De bakstenen hebben verschillende formaten met een datering in de vijftiende en de zestiende eeuw.⁵ Kennelijk gaat het om een hergebruikte partij, vermengd met een nieuwe partij. De fundering is aangelegd in een ophogingslaag van donkergrijze zanderige zavel met houtskool en mortel (spoor 4). Tussen de fundering en de zuidelijke gevel bevond zich een gang van circa 0,95 m breed.

Circa 1,40 m uit de westgevel werd een noord-zuid georiënteerde fundering (spoor 6) aangetroffen die tussen de noord-zuid fundering en de zuidelijke zijgevel was geplaatst. Ook hier werden bakstenen van verschillende formaten aangetroffen, met zowel een vijftiende als een zestiende datering.⁶ De fundering is één steen breed en circa 40 cm hoog en oversnijdt de oost-west fundering vanaf de derde laag. Na vier lagen oversnijdt de oost-west fundering echter weer de noord-zuid fundering. Dit veronderstelt een gelijktijdige aanleg (Afb. 4.3).

De ruimte tussen de twee funderingen en de westelijke gevel kan gediend hebben als portaal, wat bevestigd wordt door de vondst van een aantal hergebruikte tegeltjes, mortelresten en schoon zand dat als vlijlaag voor een tegelvloer kan hebben gediend. Via dit portaal was de gang bereikbaar.

Afb. 4.3 De fundering (spoor 6) (detail), vanuit het oosten gezien.

Het profiel

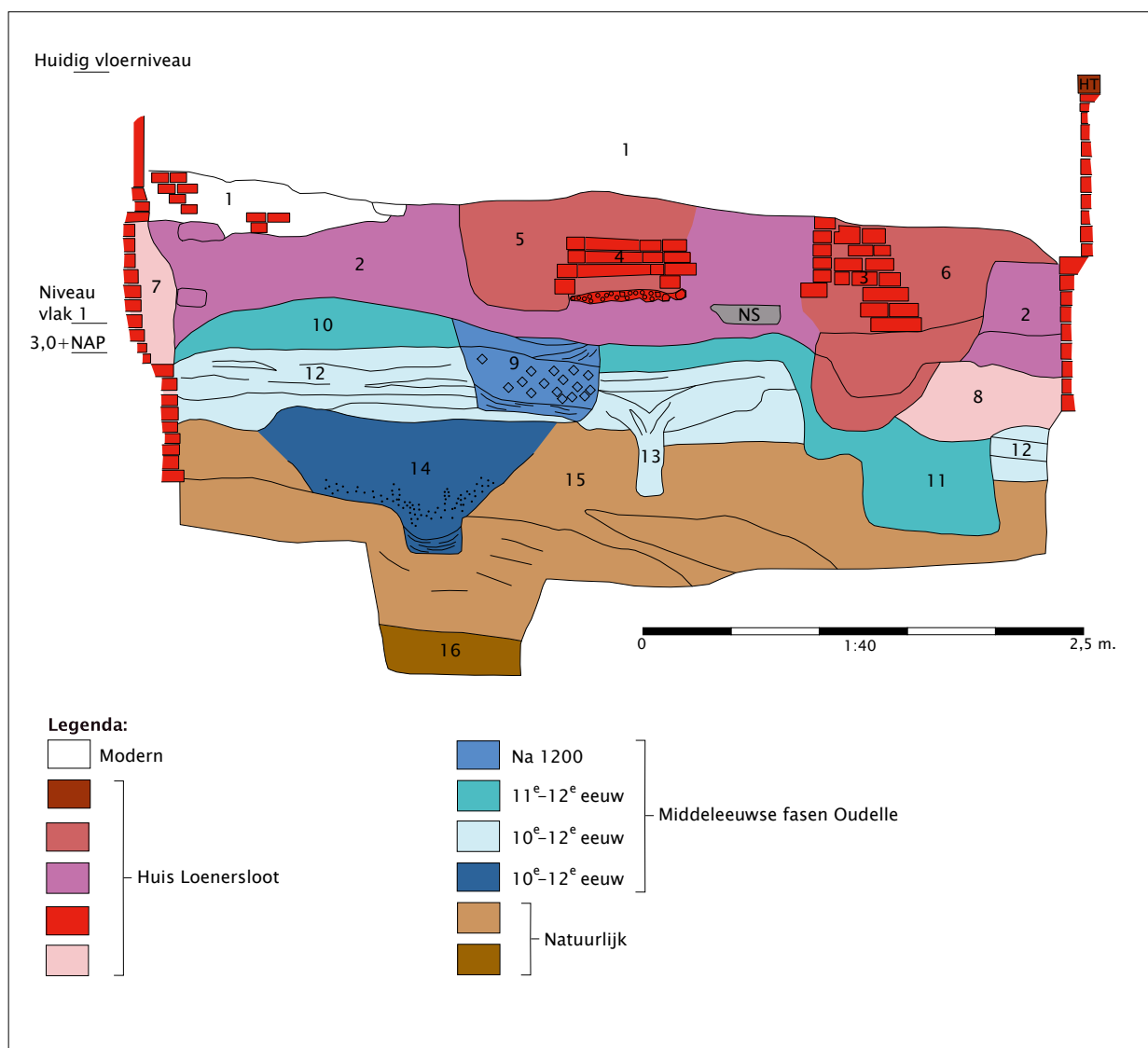
Het noord-zuidprofiel over de oostwand is ruim 5 m breed en maximaal 3,30 m hoog. Het is tot circa 2,80 m onder het vloerniveau van de begane grond aangelegd en lokaal 50 cm dieper (tot maximaal 1,30 m+NAP) om de natuurlijke ondergrond beter te kunnen bekijken (Afb. 4.4).⁷

De bovenste laag (profielnummer 1) is circa 1 m dik en bestaat uit de moderne fundering van baksteen en zand van de inpandige muur van het huidige trappenhuis. Het geheel overdekt de tweede laag (profielnummer 2) van circa 85 cm dik. Deze kan geïnterpreteerd worden als een ophogingslaag die bestaat uit een donkerbruine zanderige zavel en houtskool. Hierin is vondstmateriaal aangetroffen dat tussen 1100 en 1350 dateert. In de laag zijn twee funderingen (profielnummers 3 en 4) aangetroffen die uit de zestiende eeuw dateren, en de twee insteken (profielnummers 5 en 6) van deze funderingen. De laag oversnijdt de insteken (profielnummers 7 en 8) van de noordelijke en zuidelijke zijgevels en dateert daarmee uit de periode dat

het 'Huis Loenersloot' gebouwd werd. Waar het ophogingsmateriaal vandaan komt is niet met zekerheid te zeggen, mogelijk is het lokaal gezien de datering tot in de veertiende eeuw, mogelijk komt het elders vandaan.

De meest zuidelijke fundering (profielnummer 3) is zowel in het profiel als in het vlak gezien (spoor 1). In het profiel bestaat hij uit acht lagen met een totale hoogte van 66 cm. Kennelijk zijn bij de bouw van de moderne muur nog eens twee lagen baksteen verdwenen. De bijbehorende insteek (profielnummer 6) is circa 1,15 cm diep en bevatte aardewerk dat gedateerd kan worden tussen 1330 en 1380.

De noordelijke fundering (profielnummer 4) is circa 35 cm dik, bestaat uit vier lagen baksteen en heeft een vlijlaag van baksteengruis. De bijbehorende insteek (profielnummer 5) is ruim 60 cm diep. In de vulling zijn baksteenbrokken aangetroffen en aardewerk dat tussen 1275 en 1350 dateert. Ondanks de vroege datering van het aardewerk, dateren deze sporen toch uit de vroege zestiende eeuw op basis van de datering van de funderingen, en kan

Afb. 4.4 Het noord-zuidprofiel en faseringen.

het materiaal worden gezien als opspit en in die zin niet daterend.

Aan de noordzijde van het profiel is tegen de noordelijke zijgevel een insteek (profielnummer 7) aangetroffen, met een vulling die bestaat uit een gebrokte grijze klei en mortel. Uit dit spoor is slechts één scherp afkomstig en deze dateert tussen 1300-1350. Aan de zuidzijde van het profiel is de insteek van de zuidelijke zijgevel (profielnummer 8) waargenomen. Deze is maximaal 45 cm dik met een vulling van donkergrijze lichte klei en baksteenbrokken. Ook hier geldt weer dat ondanks de vroege datering van het aardewerk, deze sporen toch uit de vroege zestiende eeuw dateren op basis van de datering van de funderingen, en kan het materiaal worden gezien als opspit en in die zin niet daterend.

Onder de vroeg zestiende-eeuwse funderingen en insteken bevinden zich lagen en sporen die op basis van het aardewerk op zijn vroegst dateren uit de volle Middeleeuwen en op zijn laatst uit het begin van de late Middeleeuwen. Het vondstmateriaal dateert namelijk uit de periode 950 tot 1200. Op basis van de aanwezigheid van mortel in de vulling dateert één spoor (profielnummer 9) van na 1200.

Op basis van de vondsten alleen kunnen de sporen niet scherper gedateerd worden. Aan de hand van hun stratigrafische positie zijn zij wel relatief te dateren. Het oudste spoor (profielnummer 14) zou een oost-west georiënteerde greppel of kuil kunnen zijn en bevat materiaal tussen 950 en 1200. Het tweede spoor is waarschijnlijk een paalkuil (profielnummer 13) die gevuld

is met verbrande leem en houtskool. In de laag daarboven (profielnummer 12) bevindt zich eveneens veel houtskool en verbrande leem. Mogelijk is dit een aanwijzing voor een houten gebouw of mogelijk zelfs huis dat hier heeft gestaan en is afgebrand. Het geheel wordt afgedekt door een laag (profielnummer 10) die overgaat in een oost-west georiënteerde greppel (profielnummer 11) of grote kuil. De laag bevat materiaal tussen 950 en 1200, waaronder één fragment Andenne en de greppel of kuil materiaal tussen 1000 en 1200. Op basis van het fragment Andenne zou de laag uit de twaalfde eeuw dateren.

Door deze laag (profielnummer 10) is een (paal?) kuil (profielnummer 9) gegraven met een brokkige vulling met daarin ook mortel. Dit spoor dateert daarmee na 1200. Alle lagen en sporen bevinden zich bovenop een pakket van natuurlijke afzettingen (profielnummers 15 en 16) van de Oude Rijn, waarvan de onderste laag (profielnummer 16) aardewerk bleek te bevatten. Het materiaal dateert eveneens tussen 950 en 1200. De laag is vermoedelijk een oeverafzetting van de Rijn.

4.2 Vondstmateriaal

Tijdens het aanleggen van het vlak, het profiel en het verdiepen zijn vondsten verzameld, waarbij ook is gebruik gemaakt van een metaaldetector. Na het documenteren van het profiel is ook materiaal verzameld uit lagen en sporen.

vnr	profiel	aantal	datering	Pi	An	Pa	Ko	Ps	Bs	St	Gg	Rb	Ov	
1	V	8	1300-1450									8		
2	2	21	1200-1350			7	2	5		5	1	1		
4	V	1	1200-1275					1						
6	V	12	1175-1450	1	2*		4	2				3		
7	2	3	1275-1500							1	2			
8	11	6	1000-1200			4	2							
9	7	1	1300-1350							1***				
10	14	1	950-1200	1**										
11	12	2	950-1200	2										
12	10	3	950-1200	2	1									
14	2	7	1100-1350	1	1				2		2		1****	
15	5	3	1275-1350				1				2			
16	16	11	950-1200	3		7	1							
				10	4	18	10	8	2	7	7	12	1	79

Pi = Pingsdorf	Bs = Bijnasteengoed	* Worstoor
An = Andenne	Gg = Grijs gedraaid	** Lintoer
Pa = Paffrath	Rb = Roodbakkend	*** Langerwehe
Ko = Kogelpot	Ov = Overig	**** Romeins gladwandig
Ps = Protosteengoed		

Tabel 4.1 Overzicht van het aangetroffen aardewerk.

Aardewerk

Tijdens de archeologische begeleiding is vondstmateriaal verzameld bij het laagsgewijs verdiepen naar een vlak en uit het profiel zijn per laag vondsten verzameld.

In totaal zijn 79 aardewerkfragmenten geborgen, het merendeel daarvan is afkomstig uit het profiel (Tabel 4.1). Op één fragment (Vnr 14) na dateert alles uit de volle en late Middeleeuwen (950-1450). Het gaat om een stuk gladwandig Romeins aardewerk (1), Pingsdorf (10), Andenne (4), Paffrath (18), kogelpot (10), proto-steengoed (8), bijna-steengoed (2), steengoed, waaronder één fragment Langerwehe (7), grijsbakkend (7) en roodbakkend (12) aardewerk.

Metaal

Tijdens de archeologische begeleiding is zoveel mogelijk gebruik gemaakt van de metaaldetector. Het onderzoek heeft desondanks slechts twee metalen voorwerpen opgeleverd, die beide afkomstig zijn uit de bovenste ophogingslaag (profielnummer 2).

Het gaat om een bronzen siernagel (Vnr 2, afb. 4.5) uit de periode ca.1270-1350, die gebruikt is ter decoratie op een kist of ander meubelstuk.⁸ De tweede vondst betreft een bronzen riembeslag (Vnr 3, afb. 4.6) uit de periode ca.1330-1380.⁹

Afb. 4.5 Bronzen siernagel (Vnr 2) uit de periode ca.1270-1350.

Afb. 4.6 Bronzen beslag (Vnr 3) uit de periode ca.1330-1380.

Afb. 4.7 Fragment tufsteen in het profiel (detail).

Bouw materiaal en natuursteen

In totaal zijn 24 stukken bouw materiaal en natuursteen aangetroffen. Onder het bouw materiaal bevindt zich een fragment van een Romeinse *tegula*. Het bouw materiaal komt vooral uit de bovenste ophogingslaag (spoornummer 4, profielnummer 2), het tegulafragment komt uit een onderliggende middeleeuwse laag (profielnummer 12). Een blok tufsteen bevond zich in de bovenste ophogingslaag en betreft een onderdeel van een tufstenen grafkist (Afb. 4.7). Dergelijke grafkisten zijn onder andere op het Janskerkhof en het terrein van de Sint Paulusabdij aangetroffen en bestaan uit gestapelde blokken tufsteen. In het algemeen dateren deze uit de elfde of twaalfde eeuw.¹⁰

Verder is een aantal vloertegeltjes aangetroffen daterend uit de veertiende en vijftiende eeuw. Het gaat om drie fragmenten, die zijn hergebruikt, getuige de mortelsporen op de breuk. Van daktegels werden twee fragmenten daterend tussen 1300-1450 aangetroffen.

4.3 Fysisch-geografische resultaten

Marieke van Dinter

Het onderzoeksgebied aan de oostzijde van de Nieuwe Gracht ligt op de stroomrug van de Oude Rijn, ruim 100 m ten zuidoosten van het Romeinse fort, direct ten zuiden van de Kromme Nieuwe Gracht in het gebied dat van oudsher bekend stond onder de naam 'Oudelle' (Afb. 4.8). Uit deze naam kan worden afgeleid dat in de (vroeg) Middeleeuwen een rivier in dat gebied heeft gelopen. Tot nu toe is verondersteld dat slechts het noordelijke deel van de Kromme Nieuwe Gracht een restant is van de middeleeuwse Rijn.¹¹ De rivierbedding zou in de Middeleeuwen, evenals in de Romeinse tijd, direct ten oosten van de oostelijke stadsgracht hebben gelegen. Onderzoek in Leidsche Rijn heeft aangetoond dat de middeleeuwse rivierbedding vanaf de negende eeuw begon te migreren. Daarbij werden in de loop van de daarop volgende eeuwen oudere beddingafzettingen van de Rijn

binnen een zone van maximaal 300 m geërodeerd.¹² In 1122 na Chr. werd de Kromme Rijn bij Wijk bij Duurstede afgedamd en kwam definitief een einde aan de activiteit van deze Rijntak. Recente ¹⁴C-dateringen van de basis van de Oude Rijn restgeul in Leidsche Rijn tonen aan dat de verlanding in de diepste delen van de rivierbedding al in de tiende eeuw aanving.¹³ In de ondiepe delen begon de verlanding pas in de twaalfde eeuw, als de afdamming een feit is.¹⁴ Dit betekent dat de afdamming slechts de bevestiging van een reeds in gang gezet, natuurlijk proces was, zoals Vink (1954) en Berendsen (1982) al veronderstelden.

Doel

Het fysisch geografisch onderzoek tijdens het archeologische onderzoek aan de Nieuwe Gracht bestond uit het beschrijven en interpreteren van de oostelijke putwand (lithologie en sedimentologie). Hierdoor ontstond een beeld van de opbouw van de ondergrond, de ontstaansgeschiedenis van de ondergrond en de landschappelijke context van de vindplaats.

Voor het landschappelijke onderzoek zijn de volgende vragen geformuleerd:

Wat is de opbouw van de ondergrond van het onderzoeksterrein?

Wat is de ontstaansgeschiedenis van het terrein?

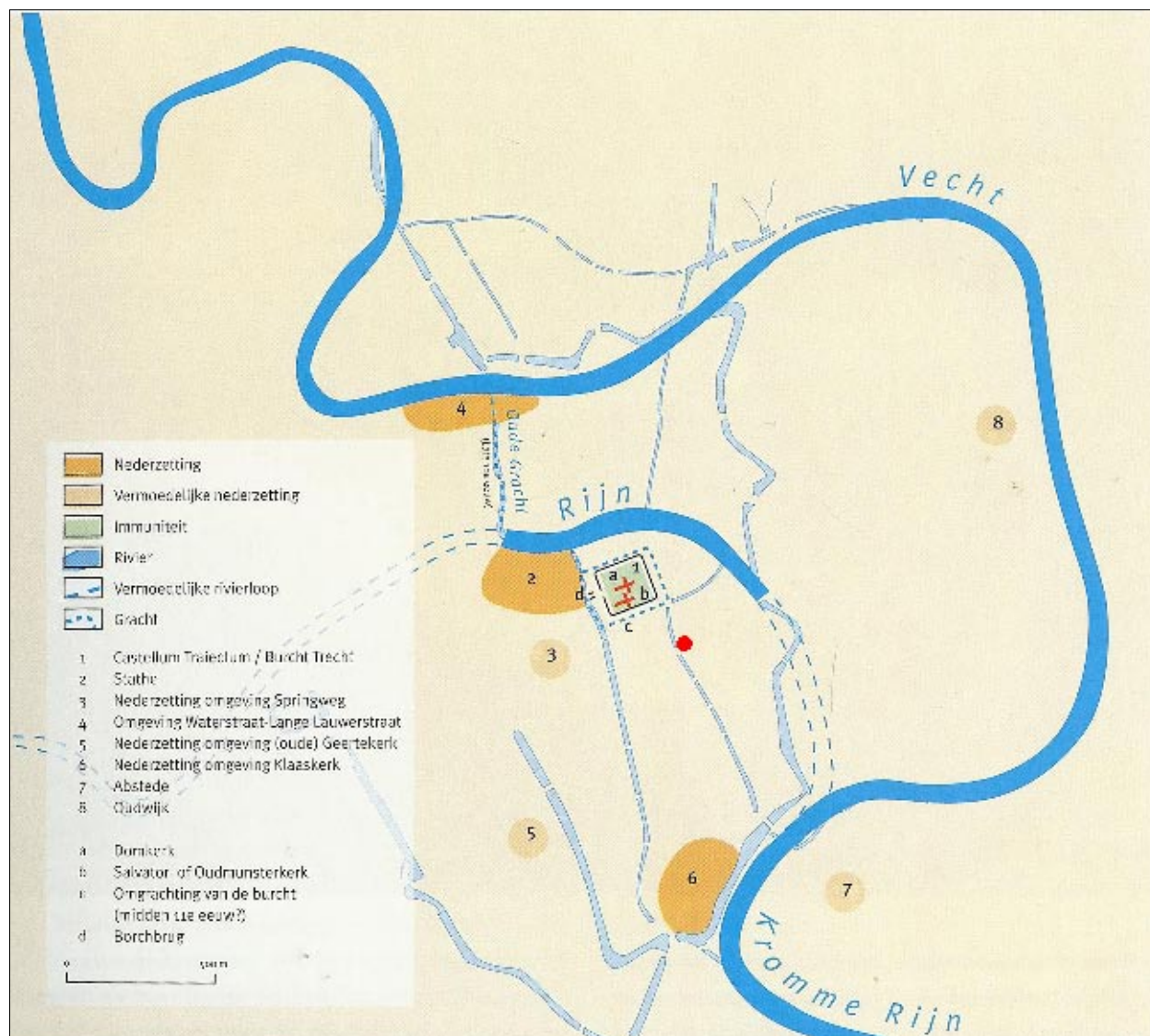
In welke periode kon het terrein door de mens worden gebruikt?

Methode

De bodemopbouw van het opgravingsterrein is bekeken aan de hand van het oostprofiel. De bodemtextuur en archeologische indicatoren zijn beschreven volgens SBB 5.1 van het NITG-TNO waarin onder meer de standaard classificatie van bodemonsters volgens NEN5104 wordt gehanteerd, inclusief de bepaling van het kalkgehalte.¹⁵

Beschrijving

De basis van het profiel bestaat uit een afwisseling van pakketten geel, kalkrijk, zwak siltig zand (Zs1) en kalkrijk, matig zandige klei (Ks2) (Afb. 4.9A). Op deze pakketten

Afb. 4.8 Ligging van het opgravingsterrein geprojecteerd op de kaart van Van Vliet (2000).

Afb. 4.9 Oostelijke profielwand van sleuf 1. A: overzicht, B: detail van de lokale verdieping.

ligt, vanaf ca. 2,30 m+NAP, een ca. 50 tot 60 cm dik pakket lichtgrijze, zwak humeuze, matig zandige klei (Ks2 H1). Dit pakket is kalkrijk en bevat veel brokken houtskool. Vanuit deze laag is ook een spoor ingegraven (profielnummer 14). Daarnaast duikt in het centrale deel van het profiel vanuit deze laag een ca. 10 cm dikke laag in zuidelijke richting naar beneden. Deze laag is qua samenstelling vergelijkbaar met de houtskoolrijke, lichtgrijze laag. Tijdens het zetten van een boring bleek dat in de diepere ondergrond ook grijze, houtskoolrijke lagen aanwezig zijn. Daarom is het profiel lokaal verdiept (Afb. 4.9B). Het aardewerk uit de onderste blootgelegde houtskoolrijke laag blijkt in de tiende tot en met twaalfde eeuw te kunnen worden gedateerd en is onderin bij het verdiepen van het profiel aangetroffen.

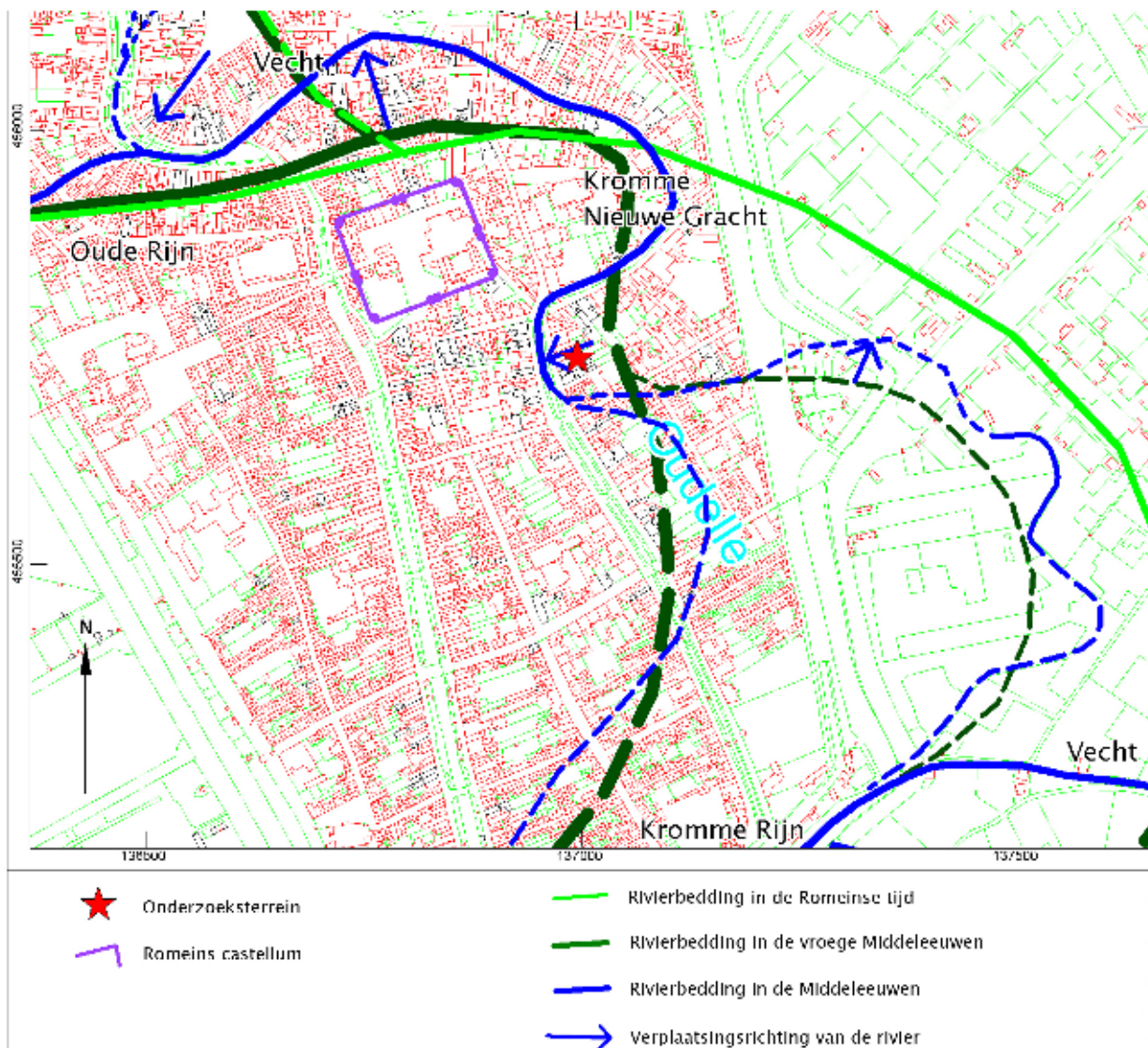
Interpretatie

De schone, zandige afzettingen aan de basis van het profiel zijn geïnterpreteerd als oeverafzettingen van de Rijn, die zijn afgezet tijdens perioden van verhoogde waterafvoer. De bovenliggende kleilaag is waarschijnlijk

gevormd tijdens een rustige fase met een geringere waterafvoer. In deze fase(n) kon houtskool dat in het water dreef, aanspoelen in de oeverzone. De grote hoeveelheid houtskool, de aanwezigheid van aardewerk plus het aangetroffen spoor geeft aan dat menselijke activiteiten plaats vinden in de omgeving. Het aardewerk geeft aan dat de rivieractiviteit waarschijnlijk op zijn vroegst in de tiende tot op zijn laatst in de twaalfde eeuw plaats vond. De houtskoolrijke kleilagen dieper in het profiel geven aan dat perioden van verhoogde en verminderde waterafvoer elkaar afwisselen.

Reconstructie rivierlopen

In de Middeleeuwen bevond zich dus een actieve rivierloop op het onderzoeksterrein. Dit strookt niet met de reconstructie van de Rijn zoals gemaakt door van Vliet (Afb. 4.8). Op basis van recente waarnemingen, dateringen en oude weg- en slootpatronen is een geheel nieuwe reconstructie gemaakt van de rivierlopen in de binnenstad van Utrecht (Afb. 4.10).¹⁶ Daaruit blijkt dat het rivierpatroon in de vroege Middeleeuwen veel complexer is dan

Afb. 4.10 Ligging van het onderzoeksterrein en Romeinse en middeleeuwse rivierbeddingen op de topografische kaart uit 1832.

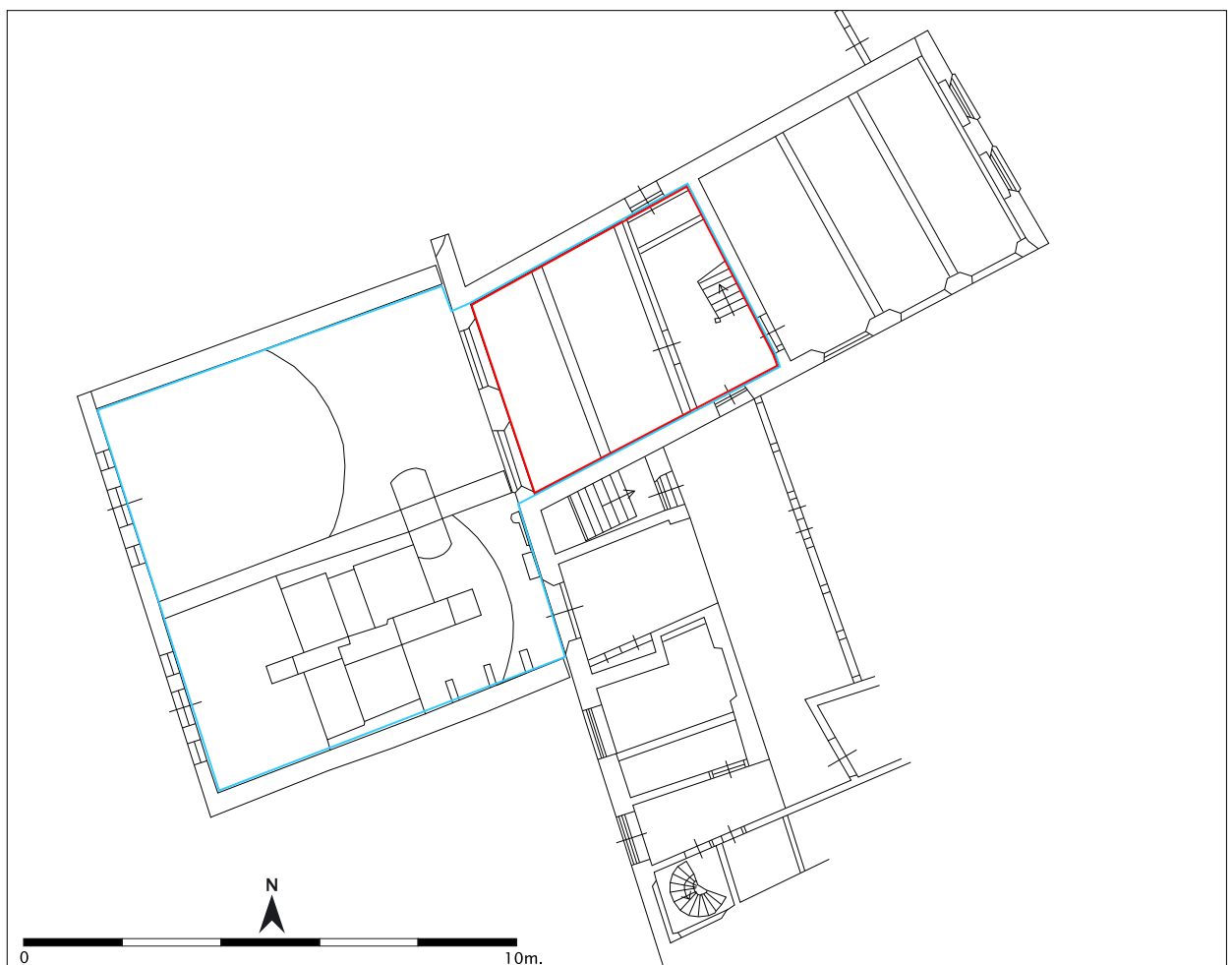
tot nu toe werd gedacht. In de vroege Middeleeuwen ontstond niet één nieuwe Rijnloop, maar meerdere lopen van Rijn en Vecht. De rivierbeddingen splitsten zich meerdere malen, waardoor sprake was van een vlechtend karakter. Dit sluit aan bij de waarnemingen die in 1971 zijn gedaan op het Achter Clarenburg ter plaatse van de bouwput van de V&D.¹⁷ De waterafvoer was veel geringer dan in de Romeinse periode en sedimentatie vond vooral plaats in de beddingen. Pas in de negende eeuw gingen de rivierlopen opnieuw meanderen. In het gebied dat van oudsher wordt aangeduid met 'Oudelle' blijkt in de Middeleeuwen dus inderdaad een rivierloop aanwezig te zijn geweest.

Conclusie

De ondergrond van het onderzoeksterrein bestaat uit oeverafzettingen van de Rijn die in de Middeleeuwen zijn gevormd. Het onderzoeksterrein bevond zich in de Middeleeuwen namelijk aan de rand van de rivierbedding van de Rijn. Tijdens perioden met verhoogde waterafvoer werd in deze oeverzone relatief schoon sediment afgezet, terwijl tijdens rustige perioden houtskoolrijke, vaalgrijze kleilagen werden afgezet. Het houtskool en aardewerk is afkomstig van menselijke activiteit die in de omgeving plaatsvond. Op basis van het aardewerk kan de periode

van rivieractiviteit ergens in de tiende tot twaalfde eeuw worden geplaatst.

Het onderzoek heeft aangetoond dat het rivierpatroon in de stad Utrecht in de Middeleeuwen zoals dat tot nu toe is verondersteld, niet juist is en dat in het gebied dat van oudsher is aangeduid als 'Oudelle' wel degelijk een rivierloop aanwezig is geweest in de Middeleeuwen.

Afb. 4.11 Het bouwhistorisch onderzochte deel in blauw, het archeologisch onderzochte deel in rood. Links de werfkelders, rechts het Huis Loenersloot.

Afb. 4.12 De achtergevel van de noordelijke werfkelder vanuit het noordoosten gezien.

4.4 Bouwhistorische resultaten

Hein Hundertmark

Inleiding

Naar aanleiding van de aanleg van een nieuwe kelder tussen de bestaande muren in het voorhuis van het historische pand Loenersloot aan de Nieuwegracht is in het verlengde van het archeologisch onderzoek een bouwhistorische documentatie uitgevoerd. Deze documentatie betrof de funderingsaanleg van de bestaande middeleeuwse muren van het huis en de werfkelders die in het zicht waren gekomen als gevolg van graafwerkzaamheden voor de aanleg van de nieuwe kelder onder het voorhuis. De documentatie had tot doel om een beter inzicht te krijgen in de bouwgeschiedenis van dit deel van het 'Huis Loenersloot' (Afb. 4.11).

Oudste fase

Het huidige historische pand Loenersloot is in of kort na 1517 (dendrochronologische datering) tot stand gekomen.¹⁸ Hierbij werd gebruik gemaakt van restanten van een oudere voorganger. Het vroeg zestiende-eeuwse funderingswerk bleek opgetrokken te zijn in zowel nieuwe als hergebruikte bakstenen. Deze hergebruikte bakstenen zijn gezien de baksteenformaten van: 6/6,5/7x13,5/14/14,5x29 cm te dateren in de vijftiende eeuw. Kenmerkend aan de funderingsaanleg van de

noordelijke- en zuidelijke zijgevel is dat deze tegen het bestaande muurwerk van de twee werfkelders zijn gebouwd. Hieruit kan afgeleid worden dat als eerste de werfkelders zijn aangelegd voordat overgegaan werd tot de bouw van het huidige zestiende-eeuwse huis.

Werkkelders

Het metselwerk van de twee werfkelders vertoont baksteenformaten van 6/6,5x13,5/14x28/29 cm, die in de vijftiende eeuw gedateerd worden, gecombineerd met een 10-lagenmaat van 76,5 cm. Deze formaten komen ook voor (als hergebruikte bakstenen) in de zestiende-eeuwse funderingen van het huis. Door de ontgravingwerkzaamheden werd een zeldzame blik gegund op de 'achterzijde' van het metselwerk van de noordelijke werfkelder en het noordoostelijk hoekmetselwerk van de zuidelijke werfkelder. Hieruit kwam naar voren dat als eerste de drie oost-west georiënteerde muren en de achtergevel (oostgevel) van de zuidelijke kelder zijn opgetrokken. Geconstateerd kon worden dat de achtergevel tegen het (vrijwel recht gestoken) talud van de bouwput voor de werfkelders was gezet. Er was aan de oostzijde van het metselwerk in het mortel sprake van zogenaamde baarden waaruit geconcludeerd kan worden dat er overhands gemetseld is. De door de metselaar gebouwde muur was vanwege het talud aan de oostzijde niet toegankelijk zodat de metselaar tijdens de bouw niet in staat was de metselmortel aan deze zijde glad te strijken.

Afb. 4.13 De achtergevel van de noordelijke werkelder met vier kaarsnissen. De deuropening in het midden is recent aangebracht om de nieuwe kelderruimte te verbinden met de werkelder.

Afb. 4.14 Aansluiting van de gangmuur op de oostelijke gevel.

Vervolgens werden gelijktijdig de twee één-steens dikke tongewelven geslagen. Als laatste werd de achterwand (oostgevel) van de noordelijke werfkelder tussen de noordelijke kopse beëindiging van achtergevel van de zuidelijke werfkelder en de noordelijke muur van de noordelijke werfkelder gezet. Deze slechts één steen dikke muur is gezien de baarden ook tegen de (vrijwel recht gestoken) talud aangezet (Afb. 4.12). Deze muur vertoont vier kaarsnissen die een afdekking hebben van inspringende bakstenen (Afb. 4.13). De achterwanden van de kaarsnissen zijn opgebouwd uit op hun smalle kant geplaatste bakstenen. De muur staat gezien de koude bouwnaden los tussen de noordelijke gevel en kopse beëindiging van de achtergevel van de zuidelijke werfkelder. De achtergevel van de noordelijke werfkelder is deels onder het één steens dikke tongewelf geplaatst en vertoont op deze hoogte aan de oostzijde (achterzijde) een kleine verbreding (6 lagen hoog) dat als fundament dienst heeft gedaan voor het opgaande werk. Gezien deze lichte constructie kan er hier 'slechts' sprake zijn geweest van een houten voorgevel van een huis of een tuinmuur. Omdat het achtergevelwerk van de zuidelijke werfkelder beduidend zwaarder (twee steens) in aanleg is en zich hierin ook de oorspronkelijke entree van de werfkelders bevindt, ligt het echter meer voor de hand de bouwmasa van het bijhorende huis (en voorgevel) ter hoogte van deze werfkelder te plaatsen. Met de bouw van het huidige 'Huis Loenersloot' in de vroege zestiende eeuw is dit vermoede huis gesloopt, waarbij de bakstenen werden

hergebruikt voor het nieuwe huis: een in de Middeleeuwen gebruikelijke methode om te besparen op de kosten van het dure (nieuwe) bouw materiaal.

Het zestiende-eeuwse huis

In of kort na 1517 werd begonnen met de bouw van het huidige huis, waarbij de twee werfkelders gehandhaafd werden en de twee nieuwe zijgevelfunderingen met een koude naad aansluiten op het muurwerk van de werfkelders. In de achtergevel van het voorhuis is eveneens een koude bouwnaad aangetroffen, waaruit geconcludeerd kan worden dat het voorhuis gefaseerd is opgetrokken. Het huis heeft een oorspronkelijke indeling van een voor- en achterhuis, die gescheiden worden door een tussengevel, die de achtergevel van het voorhuis vormt. Bij de koude naad in de achtergevel eindigt het noordelijke deel van het metselwerk van de achtergevel met een fraaie (kop-klezoor) hoekoplossing, waaruit opgemaakt kan worden dat dit deel van de achtergevel als eerste tot stand is gekomen. Het metselwerk van deze achtergevel is in verband uitgevoerd met het metselwerk van de haaks erop aansluitende noordelijke zijgevel, waaruit blijkt dat deze gelijktijdig tot stand zijn gekomen. Vervolgens is de zuidelijke zijgevel opgetrokken, die wederom in verband zit met het zuidelijke deel van het metselwerk van de achtergevel en dat met een koude bouwnaad (en zonder hoekoplossing) aansluit op het noordelijke gevelmetselwerk van de achtergevel van het voorhuis. Hierop volgend is de gangmuur (fundering), die evenwijdig aan de zuidelijke

Afb. 4.15 De funderingsboog in de noordelijke zijgevel.

gevel liep, aangelegd en ongeveer aansloot op de koude naad in de achtergevel (oostelijke gevel). (Afb. 4.14).

Voor de bouw van de oostelijke (achtergevel), noordelijke en zuidelijke zijgevels en de gangmuur (de westgevel is op de oudere werfkelderdermuur geplaatst) zijn zogenaamde strokenfunderingen toegepast. De ondergrond had blijkbaar voldoende draagkracht zodat volstaan kon worden met het graven van slechts ca. 50 cm diepe sleuven, waarin vervolgens het metselwerk werd gelegd. De noordelijke zijgevel vertoonde daarentegen een ongeveer 40 cm diepere aanleg met aan het oostelijke uiteinde een steense funderingsboog met een overspanning van ca. 2 m (Afb. 4.15). Dit verschil in aanlegdiepte en het toepassen van een funderingsboog had mogelijk te maken met (een plaatselijke) minder draagkrachtige ondergrond. Het metselwerk van de funderingsboog was, zoals toen gebruikelijk was bij funderingsbogen, gezet op de bol gestoken ondergrond.

De achtergevelfundering vertoonde een deels afgehakte verzwareing die aan een zijde een rond verloop vertoont en mogelijk in verband gebracht kan worden met een spiltrap (Afb. 4.16). Een tweede mogelijkheid zou de plaatsing van een schouw kunnen zijn, maar omdat in de erboven gelegen gave zestiende-eeuwse kapconstructie met het nog originele dakbeschot geen raveling voor een schoorsteen is aangetroffen, vervalt deze optie.

Afb. 4.16 De fundering van de achtergevel met een deels afgehakte verzwareing die aan één zijde een rond verloop vertoont en mogelijk in verband gebracht kan worden met een spiltrap.

5 Conclusies

Wat is de aard, omvang en datering van de aangetroffen archeologische resten?

De aangetroffen archeologische resten bestaan uit muurwerk in de vorm van drie funderingen, met insteken, uit de zestiende eeuw; drie ophogingslagen waarvan één uit de vroege zestiende eeuw, één uit de twaalfde eeuw, en een die in theorie op zijn vroegst uit de tiende, maar eerder uit de twaalfde eeuw zal stammen; diverse middeleeuwse grondsporen die eveneens in theorie op zijn vroegst uit de tiende dateren en tot na de dertiende eeuw. De aard van de grondsporen kan niet met zekerheid geïnterpreteerd worden, maar het gaat waarschijnlijk om twee greppels en/of kuilen en één of twee paalkuilen. Tot slot zijn er meerdere natuurlijke lagen waargenomen, die als oeverafzetting van de Oude Rijn geïnterpreteerd kunnen worden. Uit één van de lagen kwam materiaal uit de tiende tot en met twaalfde eeuw.

Wat betreft de vondsten kan gesteld worden dat het aardewerk, in totaal 79 fragmenten, tussen de tiende en vijftiende eeuw dateert. De bronzen siernagel en het beslag hebben een korte doorlooptijd die ligt tussen ca. 1275 en 1375. Ook werd een gevarieerde hoeveelheid bouw materiaal aangetroffen, in totaal 24 fragmenten. Hieronder zitten naast geglazuurde vloertegels uit de veertiende en vijftiende eeuw en ook fragmenten van daktegels uit de veertiende eeuw. Een opmerkelijke vondst uit de ophogingslaag is een fragment van een tufstenen sarcofaag uit de elfde-twaalfde eeuw. Het fragment van Romeins gladwandig aardewerk en een tegula zullen zijn aangevoerd van elders en zo tussen het ophogingsmateriaal terecht zijn gekomen.

Is er sprake van een te onderscheiden fasering en/of stratigrafie?

Uit de resultaten van de archeologische begeleiding is vast komen te staan dat er inderdaad sprake is van een fasering en stratigrafie. De jongste fase is modern/subrecent en is toe te schrijven aan min of meer recente verbouwingen in het bestaande pand. De tweede fase hangt samen met de bouw van het 'Huis Loenersloot' en bestaat uit een ophogingslaag en funderingen met insteken. Het bestaan van een derde fase, namelijk de bewoning in de veertiende eeuw die uit de historische bronnen spreekt, maar dan op het zuidelijke perceel, kan alleen indirect worden afgeleid uit de datering van het aardewerk uit de bovenste ophogingslaag (profielnummer 2) (1100 tot 1350) en het aardewerk uit de insteken van de

funderingen (profielnummers 5 en 7) (1275 tot 1350). Er zijn echter geen sporen aangetroffen die deze veronderstelling kunnen bevestigen, al zou een mogelijke kuil (profielnummer 9) op grond van de daarin aangetroffen mortel en stratigrafie wel in deze periode kunnen passen. De oudste fase dateert in theorie op zijn vroegst uit de volle Middeleeuwen en in ieder geval tot het begin van de late Middeleeuwen en is mogelijk onder te verdelen in een fase waarin het terrein gebruikt werd en in een fase waarin het terrein bewoond werd. Zo was het oudste spoor (profielnummer 14) mogelijk een greppel om het terrein te ontwateren om het geschikt te maken voor gebruik, terwijl de paalkuil (profielnummer 13) een aanwijzing zou kunnen zijn dat er ook daadwerkelijk gewoond werd.

'Huis Loenersloot'

Alle gegevens bij elkaar leveren een fasering op waarbij de jongste fase tot het 'Huis Loenersloot' (profielnummers 2 t/m 8, in rood) gerekend kan worden. Deze fase dateert op grond van de historische en bouwhistorische gegevens vanaf circa 1517, en kan dus niet aan de archeologische dateringen gekoppeld worden.¹⁹

'Oudelle'

De fase daarvoor dateert op zijn vroegst uit de volle Middeleeuwen, tussen 950 en 1250, dit is de fase 'Oudelle'. In deze periode is het terrein in gebruik en mogelijk zelfs bewoond. Een exacte datering is echter niet mogelijk, hoewel er van vier subfasen sprake zou kunnen zijn (profielnummers 9 t/m 14, in blauw). Het stratigrafisch jongste spoor (profielnummer 9) bevatte geen aardewerk, maar wel mortel, hetgeen veronderstelt dat het van na 1200 dateert. Het doorsnijdt een laag (profielnummer 10) die op basis van een fragment Andenne-aardewerk na 1100 dateert, en op basis van de overige fragmenten tot 1200, dit zou betekenen dat deze laag twaalfde eeuws zou kunnen zijn. De daaronder liggende laag (profielnummer 12) en het spoor (profielnummer 14) dateren op basis van de looptijd van het aardewerk tussen 950 en 1200. Een vroege datering in de tiende eeuw is in theorie mogelijk, al lijkt dit onwaarschijnlijk gezien het feit dat het gebied Oudelle vermoedelijk pas na 1122 bewoond is geraakt.

Op basis van het profiel en vondstmateriaal lijken in ieder geval twee hoofdfasen aan de orde: één van na 1200 (vanaf profielnummer 9) en één van voor 1200 (tot profielnummer 10).

'Natuurlijk'

De laatste fase is natuurlijk (profielnummers 15 en 16, in bruin). In de onderste laag van het profiel werd aardewerk daterend tussen 950 en 1200 aangetroffen. Dit lijkt op de aanwezigheid van de rivier of rivieractiviteit te wijzen op enig moment in deze periode.

Wat is de relatie van deze resten met het bestaande gebouw?

De resten die behoren tot de fase 'Huis Loenersloot' staan in directe relatie tot het bestaande gebouw. Het gaat om funderingen die de restanten vormen van een eerder verdwenen gang met portaal. Een derde fundering (profielnummer 4) die alleen in het profiel werd gezien kan niet nader geduid worden.

Tot de fase "Oudelle" behoren resten die niet in direct verband staan met het bestaande gebouw, maar vertegenwoordigen eerdere fasen van bewoning en/of gebruik. De laatste fase 'Natuurlijk' houdt in het geheel geen verband met het bestaande gebouw. Tot deze fase behoren resten die stammen uit de tijd dat ter plaatse de rivier nog open lag.

Is er sprake van een houtbouw of steenbouw voorganger van het huis?

Er zijn aanwijzingen dat er inderdaad sprake kan zijn geweest van houtbouw en daarmee mogelijk een houten voorganger. In het profiel werd een vermoedelijke paalkuil gezien met daarin resten van verbrande leem. Ook in de bovenliggende laag werd veel verbrande leem aangetroffen. Dit lijkt een aanwijzing te zijn voor een houten gebouw of huis dat is verbrand en waarvan de resten zijn uitgespreid over het perceel. Verder werd een vermoedelijke (paal-)kuil waargenomen met daarin een gebroekte vulling en baksteenbrokjes en mortelresten. Mogelijk wijst dit op het bestaan van een (deels) stenen voorganger. Aan de hand van het vondstmateriaal zijn de eventuele voorgangers niet nauwkeurig te dateren. De eerste dateert op grond van de vondsten ergens tussen de tiende en dertiende eeuw, de tweede op zijn vroegst in de dertiende eeuw.

Het bouwhistorisch onderzoek toont aan dat er mogelijk sprake kan zijn geweest van een huis met houten voorgevel ter hoogte van de noordelijke werfkelder, daterend in de vijftiende eeuw.

De zwaardere uitgevoerde achtergevel van de zuidelijke werfkelder met daarin de oorspronkelijke entree van de werfkelder in combinatie met de aangetroffen hergebruikte vijftiende-eeuwse bakstenen doen echter vermoeden dat een vijftiende-eeuwse voorganger van het huidige

pand ter hoogte van de zuidelijke werfkelder moet worden gezocht en van baksteen was gebouwd.

Al met al kan geconcludeerd worden dat er sprake kan zijn geweest van mogelijk een houten, een mogelijk deel houten/deels bakstenen, die op het noordelijke perceel gezocht moeten worden en er één mogelijke bakstenen voorganger van het 'Huis Loenersloot' op het zuidelijke perceel heeft gestaan.

Zijn er (oever)afzettingen van de oude Rijn in de bodem aanwezig?

De ondergrond van het onderzoeksterrein bestaat uit oeverafzettingen van de Rijn die in de Middeleeuwen zijn gevormd. Het onderzoeksterrein bevond zich in de Middeleeuwen namelijk aan de rand van de rivierbedding van de Rijn. Tijdens perioden met verhoogde waterafvoer werd in deze oeverzone relatief schoon sediment afgezet, terwijl tijdens rustige perioden houtskoolrijke, vaalgrijze kleilagen werden afgezet. De houtskool en het aardewerk zijn afkomstig menselijke activiteit die in de omgeving plaats vond. Op basis van het aardewerk kan de periode van rivieractiviteit ergens in de tiende tot twaalfde eeuw worden geplaatst.

Het onderzoek heeft aangetoond dat het rivierpatroon in de stad Utrecht in de Middeleeuwen zoals dat tot nu toe is verondersteld, niet juist is en dat in het gebied dat van oudsher is aangeduid als 'Oudelle' wel degelijk een rivierloop aanwezig is geweest in de Middeleeuwen.

Is er sprake van bewoningssporen uit de Romeinse tijd?

Afgezien van het tegulafragment en een scherp gladwandig aardewerk zijn er geen resten uit de Romeinse tijd aangetroffen. Het materiaal lijkt dan ook van elders te komen. Het aardewerk is aangetroffen in combinatie met het middeleeuws aardewerk in de postmiddeleeuwse ophogingslaag (profielnummer 2). Het tegulafragment is afkomstig uit de middeleeuwse laag (profielnummer 10) waaruit eveneens middeleeuws aardewerk kwam.

Noten

- 1 Van Vliet, 2000, 80-81.
- 2 Van Vliet, 2000, 140-141.
- 3 De Bruin en De Vries 1994, 11-23.
- 4 Voor de beschrijving van het vlak zijn de spoornummers aangehouden zoals genummerd tijdens het documenteren in het veld. Voor het profiel wordt een nummering aangehouden die is toegekend tijdens de uitwerking, deze wijkt af van de administratieve nummering.
- 5 Kleinste maat 27x14x7 cm; grootste maat 30x14x7 cm.
- 6 Kleinste maat 29 x 14 x 6,5 cm; grootste maat 29,5x14x6,5 cm.
- 7 Voor de beschrijving van het vlak zijn de spoornummers aangehouden zoals genummerd tijdens het documenteren in het veld. Voor het profiel wordt een nummering aangehouden die is toegekend tijdens de uitwerking, deze wijkt af van de administratieve nummering.
- 8 Egan en Pritchard 2002, afb. 959.
- 9 Egan en Pritchard 2002, afb. 1072.
- 10 Van Vliet, 2000.
- 11 De Kam 2003, 96-100; Melkert 2012, 26-35.
- 12 Nales & Vis, 2003; Nokkert, Aarts en Wynia 2009; Den Hartog 2010; Hoegen 2010.
- 13 Hoegen, in prep.: SUERC-27874, 1070 ± 30 BP en SUERC-27873, 1050 ± 30 BP, UtC-12176, 1190 ± 70 BP.
- 14 Hoegen, in prep.: UtC-12175, 952 ± 28 BP.
- 15 Bosch 2005; Normalisatie-Instituut 1989.
- 16 Den Hartog, in prep.; Van Dinter 2010; Van Dinter, in prep.
- 17 Van Regteren Altena en Sarfatij 1990.
- 18 De Bruin en De Vries 1994, 11-23.
- 19 De Bruin en De Vries 1994, 11-23.

Literatuur

- Bruijn, M.J.D. de & D.J. de Vries, 'D'huisinghe van Loenersloot' *Nieuwe gegevens over de bouw, bouwers en naamgeving van Nieuwe Gracht 20*, Archeologische en Bouwhistorische Kroniek van de gemeente Utrecht 1991-1992, Utrecht 1994, pag. 11-23.
- Berendsen, H.J.A., *De genese van het landschap in het zuiden van de provincie Utrecht – een fysisch-geografische studie*. Utrechtse Geografische Studies 25, Geografisch Instituut Rijksuniversiteit Utrecht, Utrecht 1982.
- Bosch, J.A.H., *Standaard Boor Beschrijvingsmethode, Versie 5.1*. Nederlands Instituut voor Toegepaste Geowetenschappen TNO, rapport NITG 00-141-A, Zwolle, 2005
- Dekker, C., *De dam bij Wijk*. Scrinium et scriptura. Opstellen betreffende de Nederlandse geschiedenis aangeboden aan Prof. Dr. J.L. van der Gouw, bij zijn afscheid als buitengewoon hoogleraar in de archiefwetenschap en in de paleografie van de veertiende tot de zeventiende eeuw aan de Universiteit van Amsterdam, Groningen, 1980
- Dinter, M. van, *intern rapport* Team Erfgoed Gemeente Utrecht 2010
- Dinter, M. van, *Rivierlopen in en om de stad Utrecht in de Romeinse tijd en Vroege Middeleeuwen*. Proefschrift Universiteit Utrecht, in prep.
- Egan, G en F. Pritchard, *Dress Accessories. c.1150-c.1450. Medieval finds from excavations in London*, 2002.
- Hartog, C.M.W. den, in prep., *Nieuw licht op de Marnixlaan. Een archeologisch onderzoek naar het kartuizerklooster Nieuwlicht*. Basisrapportage Archeologie Gemeente Utrecht 66, in prep.
- Hoegen, R.D., in prep., *Plangebied Hamlaan; Middeleeuwse bewoning naast de Hamtoren te Vleuten*. Basisrapportage Archeologie Gemeente Utrecht 46. Sectie Cultuurhistorie gemeente Utrecht.
- Huisman, M.A., *Programma van Eisen Archeologische begeleiding Nieuwegracht 20*, september 2010.
- Kam, R. de, *Dwars door Utrecht, Utrechtse stadsgeschiedenissen*, Utrecht 2003.
- Mark, R. van der, 'Utrecht*Nieuwegracht 67', Archeologische Kroniek Provincie Utrecht, 1998-1999, pag.118-123.
- Melkert, M.J.A., 'Keramisch bouw materiaal en natuursteen' in: W.M.B. Waldus, *De sarcofaag van het verdronken middeleeuwse dorp bij Etersheim (Noord-Holland)*. De lichtingsoperatie in het Markermeer en het daarop aansluitende onderzoek naar de archeologische context en betekenis van de sarcofaag.
- Nales, T. & G. Vis, *De paleogeografie van de Oude Rijn*. Doctoraalscriptie faculteit Fysische geografie, Universiteit Utrecht, 2003.
- Nokkert, M., A.C. Aarts en H.L. Wynia, *Vroegmiddeleeuwse bewoning langs de A2 (LR51-54); Een nederzetting uit de zevende en achtste eeuw in Leidsche Rijn*. Basisrapportage archeologie Gemeente Utrecht 26, 2009.
- Nederlands Normalisatie-instituut, *NEN 5104, Normcommissie 351 06 Geotechniek, classificatie van onverharde grondmonsters*, Delft 1989.
- Regteren Altena, H. van en H. Sarfatij, 'De Verdwenen Rijnloop (I) . Waarnemingen in de bouwput van de V&D Achter Clarenburg', Archeologisch en Bouwhistorische Kroniek van de Gemeente Utrecht 1926 – 972, 1990, pag. 22-27.
- Vink, T., *De Rivierstreek*, Baarn 1954.
- Wansleeben, M., *Resultaten archiefonderzoek naar lithologie onder de stad Utrecht*, archief Boratorium, Fysische Geografie, Universiteit Utrecht 1982 (niet gepubliceerd).

Eerdere uitgaven

Basisrapportage archeologie 1

De Grauwert

Archeologische onderzoek naar een laatmiddeleeuwse omgracht complex

Basisrapportage archeologie 2

Eligenstraat

2000 jaar bebouwing in het zuiden van de Utrechtse binnenstad

Basisrapportage archeologie 3

Sportpark Terweide

Inheems-Romeinse bewoning uit de eerste eeuw na Christus ten noorden van de Limes

Basisrapportage archeologie 4

Twee ijzertijdvindplaatsen langs de snelweg

Archeologisch proefonderzoek

Basisrapportage archeologie 5

Middeleeuwse bewoning langs de snelweg

Archeologisch proefonderzoek langs Rijksweg A2

Basisrapportage archeologie 6

Parkwijk-Noord

Zoektocht naar Romeinse activiteiten ten noorden van het castellum op de Hoge Woerd

Basisrapportage archeologie 7

Laatmiddeleeuwse bebouwing langs de Hogeweide

Archeologisch proefonderzoek

Basisrapportage archeologie 8

Langs de Hogeweide

Archeologisch proefonderzoek van een laat- en postmiddeleeuws bewoningslint

Basisrapportage archeologie 9

In de schoot van het landschap

Vleuterweide-Wilhelminalaan. Een nederzetting uit de midden- en late IJzertijd

Basisrapportage archeologie 10

Laatmiddeleeuwse bewoning langs de Hoge Weide

Archeologisch onderzoek wegens de verlegging van de Waterleiding Rijn-Kennemerland

Basisrapportage archeologie 11

Wegens wateroverlast

LR39 De Balije II: wachttorens, rivierdynamiek en Romeinse infrastructuur in een riverbocht van de Heldammer stroom

Basisrapportage archeologie 12

De broederschap 'Maria in de Wijngaard' en 'onser liever vrouwe in die Sonne'.

Archeologisch onderzoek naar twee kloostergemeenschappen aan de Nieuwe Kamp in Utrecht

Basisrapportage archeologie 14

Wonen aan het water (deel 1)

Archeologisch onderzoek van een twaalfde-eeuwse nederzetting langs de Oude Rijn

Basisrapportage archeologie 15

Wonen aan het water (deel 2)

Archeologisch onderzoek van een twaalfde-eeuwse nederzetting langs de Oude Rijn

Basisrapportage archeologie 16

Vroege wacht

LR31 Zandweg: archeologisch onderzoek van twee eerste-eeuwse houten wachttorens in Leidsche Rijn

Basisrapportage archeologie 18

Sportpark Terweide 2

LR41-42: Archeologisch onderzoek Sportpark Terweide

Basisrapportage archeologie 19

Een goede buur?

LR46 en LR49: definitief archeologisch onderzoek naar een *vicus*, grafvelden, infrastructuur en inheemse nederzetting in de omgeving van het Romeinse *castellum* in De Meern, deelgebied 'De Woerd' (Gemeente Utrecht)

Basisrapportage archeologie 20

Boeren langs de Hogeweide

Een (post)middeleeuws boerderijlint op kapittelgrondgebied in Leidsche Rijn

Basisrapportage archeologie 21

Werken aan de weg

LR31 Zandweg: archeologisch onderzoek aan een verspoelde sectie van de limesweg

Basisrapportage archeologie 25

Oudennijneweg

Archeologisch onderzoek van een inheems-Romeinse nederzetting uit de eerste eeuw na Chr. en een vlasroot-complex uit de twaalfde eeuw na Chr in De Meern, gemeente Utrecht

Basisrapportage archeologie 26

Vroegmiddeleeuwse bewoning langs de A2

Een nederzetting uit de zevende en achtste eeuw in Leidsche Rijn

Basisrapportage archeologie 27

Proefsleuvenonderzoek Rheyngaerde

Aanvullend Archeologisch Onderzoek naar de Romeinse limesweg

Basisrapportage archeologie 28

Een Duits vliegtuiggraf uit de eerste uren van de Tweede Wereldoorlog

Archeologische begeleiding van de berging van een Junkers 88 in Leidsche Rijn (Utrecht)

Basisrapportage archeologie 29

Terug naar Themaat

Het archeologisch onderzoek LR50 en LR52 naar drie huisplaatsen aan de Thematerweg

Basisrapportage archeologie 30

LR55 Appellaantje

Een vroegmiddeleeuwse nederzetting aan de Wilhelminalaan in Vleuten

Basisrapportage archeologie 31

Gewei uit de geul

Onderzoek naar een bronstijdstreng en sporen uit de vroeg-Romeinse tijd aan de Burgemeester Middelweerdlaan in De Meern (Utrecht)

Basisrapportage archeologie 34

Pottenbakkers aan de Anthoniedijk

Inventariserend onderzoek m.b.v. proefsleuven en definitief archeologisch onderzoek voorafgaand aan het nieuwbouwproject 'Hoogstraat aan de Vecht' te Utrecht

Basisrapportage archeologie 36

Middeleeuwse bewoningssporen op het binnenterrein van de Letterenbibliotheek

Definitief onderzoek aan de Witte Vrouwenstraat 7-11, gemeente Utrecht

Basisrapportage archeologie 39

Romeinen op het schoolplein

Proefsleuvenonderzoek (LR 61) op het schoolplein van de R.K. Basisschool Drie Koningen in De Meern, gemeente Utrecht

Basisrapportage archeologie 40

De limesweg in West-Nederland

Inventarisatie, analyse en synthese van archeologisch onderzoek naar de Romeinse weg tussen Vechten en Katwijk

Basisrapportage archeologie 41

Lichte Gaard 9

Archeologisch onderzoek naar het castellum en het bischoppelijk paleis in Utrecht

Basisrapportage archeologie 45

Boeren en molenaars

LR 64: Archeologisch onderzoek naar een laatmiddeleeuws erf aan de Strijlandweg, gemeente Utrecht

Basisrapportage Archeologie 50

Klokken gieten naast de kerk.

Opgraving op het Pieterskerkhof in Utrecht

Basisrapportage archeologie 54

Wonen aan het Zwarte Water

Inventariserend Veldonderzoek Merelstraat aan het Zwarte Water, Gemeente Utrecht

Basisrapportage archeologie 70

Utrecht Vredenburg

Definitief Archeologisch Onderzoek noordwesttoren en westmuur van kasteel Vredenburg

Basisrapportage archeologie 71

Utrecht-Bergstraat

Definitief Archeologisch Onderzoek
Opgravingen naar de stadsmuur

Basisrapportage archeologie 72

LR67 Rijnvliet-Zuid Sportpark en Strijkviertel

Inventariserend veldonderzoek (IVO-proefsleuven) naar bewoningssporen uit de late middeleeuwen en de Romeinse tijd

Basisrapportage archeologie 73

LR73 Rijnvliet-Noord Woningbouw

Inventariserend veldonderzoek (IVO-proefsleuven) naar de limes in het noorden van Rijnvliet, gemeente Utrecht

Basisrapportage archeologie 75

Gruttersdijk 24-25

Archeologisch onderzoek in de middeleeuwse voorstad Bemuurde Weerd in Utrecht

Basisrapportage archeologie 76

Riool centrum Vleuten

LR 70: Archeologische begeleiding van het vervangen van het riool in de Dorpsstraat, Schoolstraat en achter het winkelcentrum aan de Hindersteinlaan in Vleuten

Basisrapportage archeologie 77

Park Transwijk Paviljoen

Een definitief archeologisch onderzoek naar de limesweg
aan de Beneluxlaan

Basisrapportage archeologie 78

Admiraal Helfrichlaan

ADH01: Inventariserend proefsleuvenonderzoek naar de
Romeinse limesweg in Utrecht

Colofon

Uitgave

StadsOntwikeling
Gemeente Utrecht
Erfgoed © 2012

Redactie

J.S. van der Kamp

Vormgeving

E. van Wieren

Datum

maart 2012

Meer informatie

Afdeling Erfgoed
Gemeente Utrecht
Telefoon 030 286 3990
Email erfgoedutrecht@utrecht.nl
www.utrecht.nl

Vondsten en documentatie

Alle veld- en uitwerkingsdocumentatie, alsmede het geborgen vondstmateriaal is in beheer van Afdeling Erfgoed van gemeente Utrecht. De veldtekeingen en de overige administratie bevinden zich in het Pandhuis aan de Zwaansteeg 11. Het vondstmateriaal bevindt zich in het archeologisch depot van de gemeente Utrecht.

Afbeelding omslag

Het Utrechts Archief catalogusnummer 40440

Meer informatie

Afdeling Erfgoed

Telefoon 030 286 3990

E-mail erfgoedutrecht@utrecht.nl

www.utrecht.nl